

УДК 327[(560:4-672ЄС):(73)]»20»

К. І. Кулешова,

кафедра міжнародних відносин,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
вул. Дворянська, 2, Одеса, 65026, Україна
тел. (+380482)633259

ДИЛЕМИ ТУРЕЦЬКОЇ МОДЕЛІ В ПОЛІТИЦІ США

У статті розглядаються суперечності турецької моделі зовнішньополітичних та інтеграційних пріоритетів Туреччини, головним серед яких виступає приєднання до Євросоюзу. На такому загальному тлі аналізуються особливості американського позиціонування щодо Туреччини.

Ключові слова: Туреччина, США, турецька модель, ЄС, Близький Схід, альтернатива

Туреччина розташована між Європою та Азією, тобто, на думку Кемаля Кірішчі, між кантіанською зоною «демократичного миру» та гоббсівським світом автократії, насильства і конфлікту на своїх південних та східних кордонах [1]. Дослідження громадської думки однозначно показують, що переважна більшість турків бажають, щоб їх країна долучилась до першої зони, а не до другої — вони прагнуть, щоб Туреччина приєдналась до Європейського Союзу і жила в мирному, демократичному та процвітаючому міжнародному суспільстві. Тобто в такому суспільстві, яким Близький Схід, очевидно, сьогодні не є і напевно чи скоро стане. Дилема для турецьких політиків у їх ставленні до турецької моделі, як її бачать з Вашингтону, полягає в тому, що, хоча Сполучені Штати вербально підтримують вступ Туреччини до ЄС, тобто її повномасштабну євроінтеграцію, але американські стратеги цінують союз з Туреччиною переважно, якщо не виключно, за її сучасну (хоча й далеко від американського ідеалу) чи потенційну перспективну роль на Близькому Сході — саме в тому регіоні, від якого більшість турків воліли б триматися подалі. Це створює очевидні глибокі суперечності в розумінні турецької моделі в двох столицях. Європеїзація вимагає від Анкари трансформацій внутрішньополітичного курсу та стійкості перед тиском ззовні.

Дилема Туреччини не є унікальною, перед нею опиняються уряди багатьох демократичних країн в часи криз. В ідеалі політики хотіли б узгодити обидва курси і впроваджувати їх одночасно, але це рідко вдається. Тому врешті-решт вони повинні були остаточно схилитись на ту чи іншу сторону. В лютому 2003 р. лідери уряду, сформованого партією «Справедливість і розвиток», намагались переконати парламент погодитися на план вторгнення США до Іраку з Туреччини, тобто відкриття Північного фронту, наголошуючи на ціні, яку доведеться заплатити за відмову. Кінець-кінцем, внутрішню опозицію їм подолати не вдалося. Уряд прийняв результати парламентського голосування 1 березня 2003 р. без відвертого протесту, а пізніше і з певним полегшенням. В квітні 2005 р. прем'єр-міністр А. Гюль, по суті, визнав, що парламентське рішення насправді виявилось благом. На противагу йому у вересні 2006 р. Ердоган заявив, що краще б парламент прийняв схвальну резолюцію, щоб Туреччина мала вплив на післявоєнну ситуацію в Іраку, однак було вже запізно змінювати курс [2].

На той час в Туреччині єдиним більш-менш стійким прихильником реалізації американської турецької моделі в Іраку був її уряд. Жодна інша владна установа Туреччини — ні генеральний штаб, ні міністерство закордонних справ, ні парламент чи засоби масової інформації — насправді не хотіли війни з Іраком і в принципі не підтримували вторгнення до нього під проводом США. У С. Хусейна практично не було прихильників в Анкарі, але власне Ірак не розглядався як загроза турецькій національній безпеці, незалежно від наявності чи відсутності в нього ЗМЗ. З іншого боку, турки були серйозно занепокоєні тим, що примусова зміна режиму може призвести до хаосу в Іраку і дестабілізувати регіон в цілому, порушивши нестійкий баланс сил між Туреччиною, Іраном, Сирією та Іраком. Поширене в громадській думці та політикумі переконання, що Туреччина нічого не виграла від підтримки війни США в 1990—1991 рр., практично нівелювало шанси на втілення силовим шляхом турецької моделі. У 1991 р. міркування на користь підтримки Америки ґрунтувалися на політичній силі — тоді адміністрація Дж. Буша-старшого була рішуче налаштована на війну з Іраком за будь-яких умов, а від Туреччини залежало лише те, чи опиниться вона під американською парасолькою або ж поза нею. Турки вирішили, що в цій ситуації присутність їхніх військ в Іраку не призведе до значних втрат і надасть Туреччині певні можливості впливу на післявоєнну ситуацію. Принциповим було те, що в лютому 2003 р., пояснюючи причини, з яких уряд схилився до підтримки планів США, Гюль жодного разу не згадав про начебто наявність в С. Хусейна ЗМЗ. Фактично він визнав: «Я не очікую ніякої загрози з боку Іраку, в нього немає сил». Натомість, А. Гюль пояснював свою позицію виключно тим, що «вірив у те, що турецько-американське стратегічне партнерство вимагає від Туреччини діяти разом зі США». Він висловився так: «Час від часу вам доводиться приймати надзвичайно складні рішення. Це рішення також не далося легко. Але я, моя партія і уряд зробили все можливе [щоб відвернути війну. — *Авт.*]. Вина більше не лежить на наших плечах. Кожен повинен думати про свою власну країну» [3].

Внутрішня турецька проблема з курдами поглибила побоювання Туреччини щодо можливих наслідків вторгнення в Ірак. Якби Сполученим Штатам не вдалося одразу встановити повний контроль після ліквідації режиму Хусейна (як це і сталося), то виникала реальна загроза, що іракські курди розпочнуть боротьбу за власну державу. Численні заяви М. Барзані перед війною лише підсилювали ці побоювання. Після 1999 р. РПК начебто була відчутно послаблена, але багато турецьких курдів залишилися відчуженими від турецької держави. Хоча РПК не відновила колишньої потужності, посилення курдських позицій після падіння режиму Хусейна надихнуло їх на відновлення боротьби. Тому увага турків була прикута до північного Іраку, оскільки Туреччина усвідомлювала свою внутрішню вразливість і побоювалась, що політичний колапс в Іраку призведе до зростання насильства на її власній території. Навіть якщо Ірак зберігає свою цілісність, армія та поліція все одно мали бути готовими до збройної боротьби з РПК.

Такі настрої вплинули на громадську реакцію на війну в Іраку 2003 р. Відповідно до результатів опитувань, проведених між груднем 2002 р. та вереснем 2003 р., більш ніж 80 % турецьких респондентів вважали, що США напали на Ірак лише для того, щоб захопити контроль над його нафтовими ресурсами чи «продемонструвати світу свою міць» (а отже, аж ніяк не втілити турецьку модель), і лише менше 1 % повірили, що справжньою метою американців було знищення можливих запасів зброї масового

знищення, якими начебто володів С. Хусейн. Іншою причиною, з якою турки виступали проти війни, було те, що вторгнення в Ірак без санкцій Ради Безпеки ООН могло завдати непоправної шкоди Об'єднаним Націям. Як мусульмани, більшість турків повинні були співчувати своїм одновірцям в Іраку, але політичний панісламізм, очевидно, не був тією причиною, з якої турки були проти вторгнення — менше 1 % респондентів вважали, що ця війна мала релігійне підґрунтя [4]. Так само турецька опозиція війні не може пояснюватися антиамериканізмом. Зрештою, у Туреччині були непогані відносини з США з кінця 1990-х рр. Вона повністю підтримала антитерористичну кампанію та знищення режиму Талібану в Афганістані після атак 11 вересня 2001 р. Глибока криза турецької моделі розпочалася саме з вторгненням США до Іраку 2003 р. [5].

Деякі представники неоконсервативного крила в США були переконані, що криза «турецької моделі» є результатом зловісної змови ісламістських радикалів в Саудівській Аравії та інших країнах Сходу з метою захоплення контролю над турецьким урядом, а Т. Ердоган і його колеги є спільниками в цій змові. Наслідки «змови» вони вбачали у погіршенні відносин Туреччини з Ізраїлем у 2004 р. та взагалі як коріння турецької опозиції політиці США на Близькому Сході. Цей аргумент обстоював М. Рубін з Американського інституту підприємництва, колишній радник з питань Іраку та Ірану міністра оборони США. Навесні 2005 р. він висунув тезу про те, що величезні суми т. зв. «зелених грошей» з Саудівської Аравії та Малайзії потрапляли до кишень функціонерів партії «Справедливість і розвиток». Він цитував невідоме джерело, сказавши: «Закордонна допомога партії «Справедливість і розвиток» від Саудівської Аравії та Малайзії залежала від того, чи змінить Туреччина свою позицію по відношенню до Ізраїлю» [6]. На підтримку цих заяв не надавалося жодних доказів, які можна було б піддати верифікації. У схожому ключі Д. Пайпс заявив, що Ердоган — це «анти-Ататюрк», мета якого — «звести нанівець революцію Ататюрка», і що саме цим пояснювалась турецька відмова допомогти США при вторгненні в Ірак [7]. Факт спрямування урядом запиту на підтримку плану вторгнення до парламенту ігнорувався, як і те, що радикально антиісламістські налаштований попередній уряд Еджевіта також рішуче виступав проти потенційного вторгнення.

На противагу цим доводам Г. Е. Фуллер, колишній голова Національної ради з розвідки США, зазначив, що неправильно «вважати, ніби поширена турецька опозиція багатьом напрямкам політики адміністрації Буша є вираженням загальної стратегічної ворожості», вказавши, що «турецькі затяті антиклерикали, націоналісти, кемалісти та прихильники лівих поглядів... ставляться до політики Вашингтону навіть більш різко і критично, ніж уряд Ердогана» [8]. Насправді виявилось, що Рубін і Пайпс чи їхні неназвані інформатори вигадали або, щонайменше, перебільшили панісламістський вплив для того, щоб пояснити причини краху турецької моделі, котрий не був пов'язаний з конспірологією. Докази свідчать, що турки виступали проти війни з тих самих причин, що й мільйони інших людей в Західній Європі та по всьому світу.

Серед критики на адресу правлячої партії та її поведінки щодо Іраку у 2002—2003 рр. були і звинувачення у тому, що вона була набагато менш професійною і підготовленою, ніж позиція Т. Озала в 1990—1991 рр. Керівництво партії «Справедливість і розвиток» було настільки аматорським, що турецька модель втратила шлях для просування на світову арену, в той час як Озал був «далекоглядним у зовнішньополітичних питаннях» лідером, який «зламав закоснілі стереотипи і повів Туреччину через бурхливі води міжнародної політики» [9].

Щоб оцінити, чи була справедливою така критика, порівняємо дві кризи — 1991 та 2003 рр. і умови, в яких доводилось діяти у обох випадках. Таке порівняння також дозволить визначити опорні точки турецької моделі, що допоможуть пояснити дії Туреччини в другому випадку.

З одного боку, у двох криз є суттєві тотожні риси. У жодному з випадків Ірак не розглядався Анкарою як пряма загроза Туреччині, тому аргументація на користь підтримки турецької моделі Вашингтону ґрунтувалась в основному на потребі зберегти союзні відносини з Вашингтоном в міжнародному середовищі, що склалися після завершення «холодної війни». В обох випадках переважна частина громадськості виступала проти безпосереднього залучення до війни в Іраку. Війна 2003 р. мала амбіційну ціль — зміну режиму в Багдаді, але несла в собі потенційно несприятливі наслідки для Туреччини та турецької моделі в регіоні в цілому. Війні 1991 р. був властивий вражаючий рівень міжнародної легітимності. З іншого боку, резолюція Ради Безпеки ООН № 1441 від 8 листопада 2002 р. всього лише передбачала «серйозні наслідки», якщо Хусейн не дотримуватиметься своїх зобов'язань щодо роззброєння. Війна 1991 р. здобула підтримку всіх членів НАТО та більшості арабських держав. А в 2003 р. в НАТО відбувся очевидний розкол, під час якого Франція та Німеччина виступили проти війни. Майже всі арабські держави і Росія зайняли стійку опозицію. Тому в 1991 р. Озал міг сміливо стверджувати, що, підтримуючи коаліцію, Туреччина діє відповідно до думки світової громадськості та рішень ООН, що надавало ваги та привабливості турецькій моделі. В 2003 р. Гюль і Ердоган такої переваги не мали.

Дві війни також відрізнялись тим, що в другому випадку від турецької моделі США вимагали набагато більшого, ніж у першому. В 1990—1991 рр. від Анкари хотіли лише посилення економічного ембарго щодо Іраку та дозволу Америці використати турецькі бази ВПС. Турецька участь у наземній операції під час війни в Затоці віталася Вашингтоном і відповідала б просуванню турецької моделі. Але, навіть якби рішення про направлення турецьких підрозділів до Кувейту й ухвалили в Анкарі, участь Туреччини, скоріш за все, мала б суто символічне значення. Навпаки, в 2003 р. Вашингтон звернувся за дозволом на перебування значних американських сил на турецькій території. Наголошуючи на тому, що її власні війська також повинні отримати дозвіл на вторгнення в північний Ірак, Туреччина брала на себе додатковий ризик. В 2003 р. Туреччина опинилася перед значно суперечливішою і небезпечнішою ситуацією. США піддали турецьку модель стратегічного партнерства серйозному випробуванню, якого вона не витримала.

Британський вчений Ф. Робінс вважає, що прихід партії «Справедливість і розвиток» до влади був занадто неочікуваним, щоб бути успішним [10]. Зокрема, він критикував спробу А. Гюля у січні 2003 р. розбудувати коаліцію близькосхідних держав (які мали віддати належне «турецькій моделі»), щоб переконати С. Хусейна зректися влади. Робінс переконаний, що турецький уряд просто гаяв час.

Колишній прем'єр-міністр та президент Туреччини С. Демірель вважає, що якби уряд доклав більше зусиль, то зміг би домогтися схвалення плану вторгнення (відкриття Північного фронту проти С. Хусейна) в парламенті. За його словами, «якщо ви маєте однопартійний уряд, то не можете просто сказати “так вирішила більшість”... Власне кажучи, парламенти не управляють урядами. Навпаки, уряди управляють парламентами» [11]. Сформований «Справедливістю і розвитком» уряд також звинувачують в істотному перебільшенні стратегічної значимості «турецької моделі» для Амери-

ки, причому настільки, що урядові лідери переконали себе: в разі відмови Анкари співпрацювати, Сполучені Штати просто не зможуть розпочати операцію проти Іраку [12].

Уряду не вдалося запровадити ефективну публічну кампанію на підтримку своїх особливих відносин зі США, він не реагував на висловлювану турецькими мас-медіа перебільшену критику на адресу американської турецької моделі. Внаслідок цього був відсутній скільки-небудь позитивний образ американської політики в очах турецького суспільства, що глибоко впливало на «турецьку модель». У глобалізованому інформаційному світі суспільні відносини виявилися більш важливими, ніж, вочевидь, це розуміли турецькі урядовці. Кульмінацією став скандал, що розгорнувся після публікації статті Р. Поллока в лютому 2005 р. Ще раніше відчайдушні спроби Туреччини вторгнутися якомога більшу фінансову компенсацію за свою потенційну участь у військовій операції зробили її посміховиськом у американських ЗМІ, що створювали імідж держави, яка називає себе відданим союзником по НАТО, а насправді прагне продати свою підтримку [13]. В такий спосіб дискредитувалася турецька модель в США.

Недостатньо підстав стверджувати, що уряд у цілому вважав, ніби відсутність турецької підтримки спинить американське вторгнення в Ірак. Зважаючи на те, що Ердоган та його колеги явно були проти війни, якби вони справді у це вірили, то логічним ходом з їхнього боку було б із самого початку відкинути американський план, а не подавати його до парламенту. Претензії Деміреля на те, що уряду не вдалося заручитися підтримкою деяких своїх же однопартійців у парламенті, можна спростувати тим, що законодавці далеко не завжди сліпо виконували всі рішення урядів. Переговори з приводу розміру фінансової допомоги з боку США не викликали належного розуміння в американській стороні. Цього можна було уникнути, але уряд був надто заклопотаний потенційними витратами Туреччини на війну, зважаючи на надто вразливий стан економіки країни після обвалу 2001 р. Ці міркування знаходили розуміння і в Лондоні, як підтвердив впливовий тижневик *The Economist* [14].

Далеко не безгрішною у впровадженні турецької моделі була дипломатія США. Зважаючи на тривалі тісні відносини з турецькими збройними силами, військове керівництво Пентагону розраховувало, що турки могли б підписати угоду і без врахування громадської думки. Аналітики в адміністрації Дж. Буша дійшли висновку, що «саме елітні державні інституції, а не маси» визначають зовнішню політику в Анкарі [15]. Ключові фігури в Вашингтоні вважалися «добрими друзями Туреччини», бо підкреслювали стратегічну значимість турецької моделі і, вочевидь, очікували, що їм завдяки цьому вдасться завоювати довіру турків [16]. М. Рубін критикував держдепартамент за нестачу дипломатії високого рівня у відносинах з Туреччиною [17]. В той же час Туреччина отримувала явно суперечливі сигнали від США. Причиною було те, що американські посадовці в північному Іраку були більше занепокоєні перспективою турецької військової присутності в ньому, ніж їх колеги у Вашингтоні. Наприклад, З. Халілзад рішуче виступив проти цієї ідеї і прямо повідомив про це туркам, хоча комбінований план, що включав Північний фронт, був підтриманий Пентагоном. Восени 2003 р. П. Бремер енергійно заперечував можливість турецької участі у стабілізаційних силах, хоча Вашингтон висловлював повністю протилежну позицію [18].

Основним, на нашу думку, все ж постає питання: виграла зрештою Туреччина чи програла, відмовившись в 2003 р. виконувати роль стратегічного партнера США відповідно до неоконсервативного розуміння концепції «турецької моделі»? Перед голосу-

ванням 1 березня турецький уряд намагався переконати незгодних колег і членів своєї партії у парламенті в такому:

— якщо цей план не затвердити, то іракські курди утворять власну незалежну державу, захопивши контроль над Мосулом і Кіркуком, що породить хвилі біженців до Туреччини;

— американці підтримають греків у конфлікті на Кіпрі та залишать Туреччину без підтримки у її намаганнях вступити до ЄС;

— турецька економіка понесе величезні втрати без очікуваної американської допомоги (за оцінками експертів, вартість війни для Туреччини становила б \$23 мільярди у перший рік, які згодом зростуть до \$30 мільярдів).

Більшість цих страхів з часом виявились перебільшенням. Незважаючи на втрату очікуваної американської допомоги, в Туреччині не спостерігалось масового вилучення вкладів з банків чи кризи платіжного балансу, а її ВВП суттєво зростав [19]. Туреччина продовжувала користуватися підтримкою Вашингтону в питанні вступу до ЄС та (час від часу) у політиці стосовно Кіпру. На кінець 2005 р. ризик створення незалежної курдської держави на території Іраку чи анексії курдами Мосула та Кіркука зменшився. Найбільш сумнівним виглядає аргумент, що турецька модель була настільки важливою для США, що Туреччина могла б отримати неабиякий вплив на політику Вашингтону в післявоєнному Іраку, якби підтримала вторгнення. Кінець-кінцем, британський уряд був найбільш вірним та відданим прихильником президента Дж. Буша-молодшого, але навіть він не мав жодного помітного впливу на дії США в Іраку чи їх близькосхідну політику в цілому. Кореспондент *The Guardian* Саймон Дженкінс у листопаді 2005 р. дійшов висновку: «Якщо Колін Пауелл не зміг нічого зробити проти Білого дому, то на що міг розраховувати Тоні Блер?» [20]. Турецька військова присутність в північному Іраку загрожувала перетворитись на небезпечну і надто дорогу «війну всередині війни» проти іракських курдів — фактичних союзників США.

Розглянемо альтернативи, які мав уряд Туреччини в рамках турецької моделі перед вторгненням США в Ірак. 23 грудня 2002 р. Генеральний штаб подав А. Гюлю свої пропозиції щодо альтернатив, які варіювалися від а) повної відмови від співпраці з США, — на одному кінці спектра; через б) помірну позицію, за якої Туреччина дозволяла б Сполученим Штатам використовувати свої порти та бази і здійснювати польоти над турецькою територією, і аж до в) максимального сценарію з у вигляді повної співпраці, що передбачала участь турецьких військ у майбутньому вторгненні в Ірак. Можна припустити, що якби турки обрали перший сценарій, то його результат для турецької моделі не сильно відрізнявся би від того, де вона опинилася зараз. Хіба що американці з самого початку були б позбавлені ілюзій. З іншого боку, Туреччина могла б дозволити армії Сполучених Штатів використати турецьку територію для атаки на північний Ірак, не вимагаючи при цьому, щоб до цього обов'язково долучилися турецькі війська. Цей варіант відповідав американським вимогам та усував можливість зіткнення між турецькою армією та курдськими повстанцями, але збільшував ризик того, що парламент відкине такий план, бо присутність турецьких військ на півночі Іраку завжди була наріжним елементом позиції турецької сторони. Нарешті, турецький уряд міг надати повну підтримку вторгненню лише за тієї умови, що воно буде повністю санкціоноване ООН. Звичайно, це саме треба було зробити в листопаді 2002 р., одразу після резолюції № 1441 Ради Безпеки ООН, що залишила питання відкритим.

Якби за цим послідувала ще одна резолюція, то істотну частину парламентської опозиції плану вдалось би усунути та врятувати турецьку модель. Оскільки США готувались до війни і без дозволу ООН (і туркам про це було відомо), то результат, напевне, не відрізнявся б від отриманого, хоча частину моральної провини можна було б перекласти на плечі американців.

Висновок полягає в тому, що жоден з доступних туркам варіантів і близько не був ідеальним для турецької моделі у варіанті вашингтонських неоконсерваторів. На ділі «правильної» відповіді на запитання не існувало, а турецький уряд опинився в безвиході. Отже, напевно, правильно вчинив, залишившись осторонь війни, але це стало результатом, скоріше, збігу обставин.

Під час кризи 2003—2004 рр. турецька модель не забезпечила формування політики Туреччини по відношенню до Іраку як цілісної держави, в її рамках лише відбувалася протидія заснуванню незалежної курдської республіки. Як показали наступні події, до весни 2005 р. турецькі посадовці досягли деякого прогресу. Вони привітали встановлення нового іракського парламенту Ібрагіма аль-Джаафарі та вибори Джалаля Талабани іракським президентом, а також нову конституцію (хоча і з певними застереженнями). Іракські шіїти, як домінуюча група у новому державному устрої Іраку, так само, як і турецький уряд, прагнули не допустити курдської незалежності. Але різниця полягає в тому, що тепер курди мають конституційну автономію всередині Іракської Республіки. Погодившись з тим, що Ірак має федеральну конституцію, турецький уряд відмовився від своєї попередньої жорсткої позиції, але опинився глибоко втягнутим у внутрішні іракські суперечки, що не тільки невідворотно веде до виникнення нерідких підстав для тертя з американцями, але й позбавляє турецьку модель неодмінно потрібної якості — деякої віддаленості від суб'єкта її сприйняття.

Деякі дослідники вважають кращим виходом зі складних політичних проблем Іраку «керований розподіл», при якому курди формують власну державу, а арабські шіїти та суніти залишаються разом або також створюють незалежні країни [21]. Т. Додж заперечує цей рецепт і доводить, що така позиція нехтує складними іракськими реаліями і недооцінює силу іракського націоналізму серед шіїтів та сунітів, які виступають за збереження неподільного Іраку [22].

Подальші події показали, що другий шлях був ближчим до реалій, як мінімум, у юридичному та конституційному вимірах.

В умовах неясних перспектив реконструкції найвірогіднішим наслідком залишалася тривала ворожнеча між сунітськими та шіїтськими повстанцями, в той час як курди залишались у відносно спокійному стані у своїх північно-східних провінціях. Було мало ймовірно, щоб Туреччина наклала повну економічну блокаду на іракський Курдистан, оскільки це принесло б надмірну шкоду і страждання саме цивільній частині населення. З іншого боку, вона напевно рішуче протистояла б проголошенню незалежної держави іракськими курдами і цілком могла б створити потужний економічний тиск. Одностороннє військове вторгнення з боку Туреччини видавалось мало ймовірним, хоча вона неодноразово погрожувала ним у минулому, оскільки таке вторгнення навряд чи викликало схвалення як з боку Євросоюзу, так і США. Відмова від «європейського вектора» була б для Туреччини занадто високою ціною.

У більш широкій перспективі Туреччина потребує налагодження співпраці з іншими сусідами Іраку — Іраном та Сирією. Зважаючи на вищезазначене та враховуючи ескалацію конфлікту між різними ісламськими угрупованнями в лютому 2006 р.,

Т. Ердоган запропонував відновити зустрічі всіх держав — сусідів Іраку. Від ООН цей план отримав повну підтримку в особі Кофі Аннана [23]. Той факт, що Іран та Сирія були включені до проголошеної президентом Дж. Бушем «вісі зла», означав, що Вашингтон міг бути проти такого підходу, але вже 2006 р. стало ясно, що президент США змушений відчутно пом'якшити свою неоконсервативну риторику, як і покинути перебільшені надії на турецьку модель.

Події в Іраку та турецька політика мали важливі наслідки для загальних відносин Туреччини з ЄС і США. Після березневої кризи 2003 р. багато хто вважав, що посилення зв'язків Туреччини з Брюсселем може мати значний вплив і на її відносини з Вашингтоном, і що в турецькій зовнішній політиці почне відбуватися певна «європеїзація» [24]. Ознакою цього є те, що з таких питань, як арабо-ізраїльський конфлікт, Іран та Кіотський протокол, позиція Туреччини була набагато ближчою до позиції ЄС, ніж до США [25].

Немає підстав стверджувати, що турецько-американський союз остаточно зруйнований, але Ірак став показником кризи турецької моделі. Події в ньому чітко показали Вашингтону, що він не може розраховувати на Туреччину у проекції своєї м'якої та твердої сили на Близький Схід [26]. Не вражає й такий приклад турецько-американської співпраці, що засновується на м'якій силі, як Близькосхідна ініціатива. Уряд партії «Справедливість та розвиток» підтримував таку співпрацю в принципі, оскільки вона надала відносно безболісний для Анкари спосіб відновити відносини з Вашингтоном, і, крім того, турецька влада сама приділяє чимало уваги та сил для встановлення більш відкритої та відповідальної влади в регіоні. В березні 2006 р. А. Гюль підтвердив, що в цьому питанні американська стратегія збігається з турецькою [27]. Сполученим Штатам не дуже добре вдавалося просувати Туреччину як модель демократії, зважаючи на те, що всі інші держави Близького Сходу дивилися на неї з підозрою, тому що бачили на ній ярлик «зроблено в США». Але, як підмітила розташована в Брюсселі Міжнародна група запобігання кризам, «посланням про потребу в більшій демократії не варто нехтувати лише тому, що посланець, особливо в світі після іракської війни, є підозрілим» [28]. В середині першого десятиліття ХХ ст. з'явилися вагомі підстави для критики турецької моделі і сумнівів у її життєздатності, зважаючи на її невдачі в Іраку, перемогу ісламістських радикалів з Хамасу на виборах в Палестині та ін.

Безсумнівно, турецько-американське партнерство сильно постраждало під час війни 2003 р. в Іраку, але зрештою обидві держави отримали більш чітке уявлення про рамки можливостей турецької моделі. Туреччина ясно усвідомила, що її власна спроможність впливати на політику США, коригувати підходи Вашингтону до змісту та шляхів реалізації турецької моделі є дуже обмеженою. В США, у свою чергу, зрозуміли, що вони не можуть розраховувати на беззастережну турецьку підтримку у всіх ситуаціях, насправді союз з Туреччиною має достатньо вузькі рамки, а турецька модель не здатна їх розширити або ефективно прислужитися вирішенню стратегічних питань США на Близькому Сході. Однак це не означає, що турецьку модель назавжди поховано. Як підсумував Р. Перл, Америка все ще має «величезну зацікавленість у тому, щоб продовжувати демонструвати світу, що мусульманська держава здатна бути демократичною, світською і мати добрі відносини із США» [29]. Так само і з турецького боку, О. Санберк, колишній заступник міністра закордонних справ, заявив, що Туреччина та Америка потребують «міцних двосторонніх відносин, які ґрунтувались би на повазі, розумінні та бажанні залишити минуле у минулому, а потім приступити

до роботи, враховуючи обмеження на Близькому Сході, що веде у напрямку багатостороннього партнерства, в якому взяли б участь Європейський Союз та головні країни Близького Сходу» [30]. Залишається чекати, чи набуде нова, не суто американська редакція турецької моделі життєздатності, дієвості та чи настільки збагатиться змістовно, щоб набрати конкретних форм.

Література

1. Kemal Kirişçi, «Between Europe and the Middle East: The Transformation of Turkish Policy», *MERIA Journal*, vol. 8, no. 1, 2004, p. 1.
2. Hürriyet, 18 Apr. 2005. Ibid., 7 Sep. 2006.
3. Ibid., 5 Feb. 2003.
4. Nasuh Uslu, Merin Toprak and Ibrahim Dalmiş, «Turkish Public Opinion towards the United States in the Contest of the Iraq Question», *MERIA Journal*, vol. 9, no. 3, 2005, p. 3 and Tables 5 and 14 (poll conducted in March 2003).
5. Michael Rubin, «Shifting Sides: The Problems of Neo-Ottomanism», *National Review Online*, 10 Aug. 2004, p. 2 (from <www.meforum.org/article/628>).
6. Michael Rubin, «Green Money, Islamist Politics in Turkey», *Middle East Quarterly*, vol. 22, no. 1, 2005, p. 5; Frank J. Gaffney, Jr, «Islamofascist coup?», *Washington Times*, 14 Mar. 2006.
7. Daniel Pipes, in a round-table discussion chaired by James Glazov, «Turkey: the Road to Sharia?», *FrontPageMagazine.com*, 6 May 2005 <www.frontpagemagazine.com>, pp. 2—3.; Daniel Pipes, «Is Turkey Going Islamist?», *New York Sun*, 7 June 2005.
8. Graham E. Fuller, «Don't Write off the Turks: Ankara isn't anti-American, it's Independent», *Los Angeles Times*, 11 Apr. 2005.
9. Cengiz Zandar, «Turkish Foreign Policy and the War on Iraq», in Lenore G. Martin and Dimitris Keridis, eds. *The Future of Turkish Foreign Policy*, Cambridge MA and London: MIT Press, 2004, pp. 47, 54, 56.
10. Philip Robins, «Confusion at Home, Confusion Abroad: Turkey between Copenhagen and Iraq», *International Affairs*, vol. 79, no. 3, 2003, pp. 547—8 and 566. Michael Rubin, «A Comedy of Errors: American-Turkish Diplomacy and the Iraq War», *Turkish Policy Quarterly*, vol. 4, no. 1, 2005, p. 2.
11. Nigar Göksel, «Turkey and Democratization in the Middle East: A TPQ exclusive interview with Süleyman Demirel», *Turkish Policy Quarterly*, vol. 4, no. 2, 2005, p. 6.
12. Bill Park, *Turkeys Policy towards Northern Iraq: Problems and Perspectives*, London: Routledge, for International Institute for Strategic Studies, Adelphi Paper 374, 2005, p. 24.
13. *Chicago Tribune*, 21 Feb. 2003
14. *The Economist*, 27 Feb, 2002.
15. Robins, «Confusion at Home», p. 560.
16. Statement by Richard Perle, in Nigar Göksel, «Pitfalls and Opportunities for the US-Turkish Alliance: A TPQ Exclusive Interview with Richard Perle», *Turkish Policy Quarterly*, vol. 4, no. 1, 2005, p. 1; Philip Robins, *Suits and Uniforms: Turkish Foreign Policy since the Cold War*, London: Hurst, 2003, p. 18.
17. Rubin, «Comedy of Errors», p. 2, 5.
18. Ibid
19. Data from *Country Report, January 2006: Turkey*, London: Economist Intelligence Unit, 2006, p. 5.
20. Simon Jenkins, «Sorry Sir Christopher, he wasn't even in with a shout», *The Guardian*, 9 Nov. 2005. Коментарі Дженкінса спирається на мемуари сера Крістофера Мейера, колишнього посла Британії у Вашингтоні, в яких він стверджує, що, якби Тоні Блер спробував, то міг би забезпечити відкладення війни проти Іраку аж до осені 2003 року: Christopher Meyer, *DC Confidential*, London: Weidenfeld & Nicolson, 2005, pp. 250 and 280—2.
21. Liam Anderson and Gareth Stansfield, *The Future of Iraq: Dictatorship, Democracy or Division?*, Basingstoke and New York: Palgrave Macmillan, 2004, pp. 213—16.
22. Toby Dodge, *Iraq's Future; the Aftermath of Regime Change*, London: International Institute of Strategic Studies, Adelphi Papers No. 372, 2005, pp. 44—7.
23. *Turkish Daily News*, 1 Mar. 2006.
24. Ziya Oniş and Suhnaz Yilmaz, «The Turkey-EU-US Triangle in Perspective: Transformation or Continuity?», *Middle East Journal*, vol. 59, no. 2, 2005, p. 266.; Mark Parris, «Allergic Partners: Can US-Turkish Relations be Saved?», *Turkish Policy Quarterly*, vol. 4, no. 1, 2005, p. 3.

25. Ian O. Lesser, «Off Autopilot: The Future of Turkish-US Relations», *Turkish Policy Quarterly*, vol. 4, no. 4, 2005, p. 3..
26. Ian O. Lesser, «Turkey and the United States: Anatomy of a Strategic Relationship», in Martin and Keridis, eds. *Future of Turkish Foreign Policy*, p. 85.
27. *Turkish Daily News*, 6 Mar. 2006.
28. International Crisis Group, *Middle East and North Africa Briefing: The Broader Middle East and North Africa Initiative; Imperilled at Birth*, Brussels/Amman: International Crisis Group, «June 2004, p. 1.
29. Richard Perle, in Göksel, «Pitfalls and Opportunities», p. 6.
30. Özdem Sanberk, «Turkey and the US: A Renewed Alliance?» *Turkish Daily News*, 6 June 2005.

К. И. Кулешова

кафедра международных отношений,
Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
2, ул. Дворянская, Одесса, 65026, Украина

ДИЛЕММЫ ТУРЕЦКОЙ МОДЕЛИ В ПОЛИТИКЕ США

Резюме

В статье рассматриваются противоречия турецкой модели внешнеполитических и интеграционных приоритетов Турции, главным среди которых выступает присоединение к Евросоюзу. На таком общем уровне анализируются особенности американского позиционирования в отношении Турции.

Ключевые слова: Турция, США, турецкая модель, ЕС, Ближний Восток, альтернатива.

K. I. Kuleshova

Odesa Mechnikov National University, Department of International Relations
2, Dvoryanskaya str., Odesa, 65026, Ukraine

DILEMMA OF THE TURKEY MODEL IN THE POLICY OF THE UNITED STATES OF AMERICA

Summary

This article deals with the contradictions of Turkey model of the foreign policy and the integration priorities with an accent on Ankara EU membership plans. Within these frames, the U. S. position towards Turkey is being analyzed.

Key words: Turkey, U. S., Turkey model, EU, Middle East, alternative.